

بررسی تجربه کشورهای عضو سازمان جهانی تجارت در زمینه تعهدات بخش خدمات تحقیق و توسعه

محمد راستی

عضو هیات علمی موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
m.rasti@itsr.ir

میترا نصیری

عضو هیات علمی موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
mitra.nassiri@gmail.com

محمد حسن زارع

عضو هیات علمی موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
zarea22@yahoo.com

تجارت خدمات / تحقیق و توسعه / سازمان جهانی تجارت / کشورهای مذکور این مهم استنباط می‌شود که سناریوهای کاملاً متفاوتی در قبول تعهدات آزادسازی تجاری، فراروی بخش خدمات تحقیق و توسعه ایران قرار خواهد داشت [۱]

WTO

چکیده

مقدمه

به طور کلی هدف تجارت خدمات کاهش یا حتی برطرف کردن تمام موانع تجاری بخش خدمات از طریق اجازه ورود بنگاه‌های خارجی در زیربخش‌های مختلف خدمات، و به منظور کمک به کارایی بیشتر این بخش است. در این خصوص هر چند که گاتس یا موافقتنامه عمومی تجارت خدمات [۲] حرکت در جهت آزادسازی تجاری در بخش خدمات را شروع کرد، اما دور جدید مذاکرات تجاری در مورد خدمات، با هدف مشخص کردن

مقاله حاضر با توجه به این موضوع که ایران در فرآیند الحاق به سازمان جهانی تجارت (WTO) قرار دارد، تجربه کشورهای عضو این سازمان در زمینه تعهدات بخش خدمات تحقیق و توسعه را مورد بررسی قرار می‌دهد. به این منظور این مقاله علاوه بر وضعیت جدول تعهدات خاص بخش خدمات تحقیق و توسعه کشورهای عضو WTO (به تفکیک اعضاء مؤسس و ملحق شده)، به شناسایی درجه تعهدات آزادسازی تجاری کشورهای مذکور در بخش نامبرده می‌پردازد. با توجه به تجارب

نیازها و منافع کشورهای در حال توسعه توسط WTO در سال ۲۰۰۰ آغاز شد و در شکل وسیع‌تر آن در دور دوحه ادامه یافت. در این میان بخش خدمات تحقیق و توسعه یکی از شش زیربخش اصلی بخش خدمات بازرگانی در چارچوب طبقه‌بندی سازمان جهانی تجارت است. این بخش شامل سه زیربخش خدمات تحقیق و توسعه در زمینه علوم طبیعی، خدمات تحقیق و توسعه در زمینه علوم اجتماعی و انسانی و خدمات تحقیق و توسعه علوم میان رشته‌ای می‌باشد.

با توجه به عضویت ایران به عنوان ناظر در WTO شناخت و وسعت آزادسازی تجاری فراروی تمامی زیربخش‌های خدمات از جمله خدمات تحقیق و توسعه (به منظور آمادگی، بسترسازی و اتخاذ تدابیر لازم جهت توسعه رقابت‌پذیری بخش مذکور) در طول فرآیند الحاق به WTO ضروری است. بنابراین در این مقاله تعهدات کشورهای عضو این سازمان در زمینه آزادسازی تجارت خدمات تحقیق و توسعه مورد بررسی قرار می‌گیرد. برای این منظور پس از مروری بر شیوه‌های مختلف تجارت خدمات و شکل تجارت خدمات، وضعیت تعهدات بخش خدمات تحقیق و توسعه کشورهای عضو WTO (به تفکیک اعضای اولیه و ملحق شده) بررسی می‌شود. سپس جدول تعهدات آزادسازی تجارت خدمات تحقیق و توسعه برای تمامی کشورهای عضو سازمان مزبور، در چهار شیوه مختلف عرضه خدمات و در دو شکل دسترسی به بازار و رفتار ملی، ارائه می‌شود. در ادامه درجه تعهدات آزادسازی تجارت خدمات تحقیق و توسعه در کشورهای عضو WTO (به تفکیک اعضای اولیه و ملحق شده) مورد شناسایی و بررسی مقایسه‌ای قرار می‌گیرد. در پایان نیز جمع‌بندی و نتیجه‌گیری نهایی ارائه می‌شود.

۱. مروری بر شیوه‌های تجارت خدمات و شکل جدول تجارت خدمات

تجارت خدمات در چهار شیوه مختلف عبور از مرزها [۳]، مصرف در خارج [۴]، حضور تجاری [۵] و جابجایی اشخاص حقیقی [۶] به شرح زیر وجود دارد:

۱. عبور از مرزها: در این شیوه هر دو تولیدکننده (صادرکننده) و

مصرف‌کننده (واردکننده) در کشور خود باقی می‌مانند و تنها خدمات تولید شده به وسیله عبور از مرز انتقال می‌یابد: مانند اعطای خدمات مشاوره، خدمات بیمه و بانکی و خدمات کامپیوتری از طریق تلفن و اینترنت.

۲. مصرف در خارج: در این روش مصرف‌کننده (واردکننده) با عبور از مرز به محل عرضه و تولید خدمات می‌رود و در کشور تولیدکننده (صادرکننده) به مصرف آن خدمات می‌پردازد: مانند رفتن به کشور دیگر جهت بازدید از آثار باستانی، تحصیل در مدارس و دانشگاه‌ها و مراجعه به مطب پزشکان و بیمارستان‌های آن کشور.

۳. حضور تجاری: در این شیوه تولیدکننده (صادرکننده) خدمات با تاسیس نمایندگی در کشور مصرف‌کننده (واردکننده) خدمات، به عرضه و تولید خدمات می‌پردازد: مانند شعب نمایندگی بانک‌ها و شرکت‌های بیمه در کشور مصرف‌کننده خدمات.

۴. جابجایی اشخاص حقیقی: در این شیوه تولیدکننده (صادرکننده) خدمات با عبور از مرز به کشور مصرف‌کننده (واردکننده) خدمات می‌رود و به تولید و عرضه خدمات می‌پردازد: مانند حضور پزشکان و مهندسان خارجی در کشور مصرف‌کننده خدمات.

تعهدات خاص هر زیربخش خدمات تحت موافقت‌نامه خدمات در جداولی تنظیم می‌شود. هر عضو سازمان جهانی تجارت موظف است که این تعهدات را در جداول مذکور بگنجانند و میزان دسترسی به بازار و نحوه رفتار ملی در خصوص خدمات و عرضه‌کنندگان خدمات عضو دیگر را در آن مشخص سازد [۷]. در این حالت، اعضا سطح دسترسی به بازار و رفتار ملی مشخص شده در جداول را تثبیت می‌نمایند و نایستی هیچ اقدام جدیدی که محدودکننده ورود به بازار بوده و یا اقدام یا تبعیضی که خدمات و عرضه‌کنندگان خدمات عضو دیگر را در مقابل عضو خود ترجیح می‌دهد، انجام دهند. در این شرایط، تعهدات خاص اثر و کارکردی نظیر تثبیت تعرفه در بخش کالا پیدا می‌کند [۸]. جدول تعهدات موافقت‌نامه خدمات یک جدول استاندارد است

که در این جدول برای هر زیربخش خدماتی چهار شیوه عرضه خدمات از یک تا چهار شماره گذاری شده است. همچنین در این جدول ستون‌های مربوط به محدودیت‌های دسترسی به بازار [۹] و نیز محدودیت‌های رفتار ملی [۱۰] آورده شده است [۱۱]. وقتی عضوی در خصوص بخشی خاص تعهد می‌پذیرد بایستی برای هر کدام از شیوه‌های عرضه خدمات محدودیت‌های مربوطه در خصوص دسترسی به بازار را معلوم کند و اگر محدودیتی ندارد اعلام کند. ماده ۱۶ موافقت‌نامه خدمات، شش نوع محدودیت را که قابل اعمال یا حفظ نمی‌باشد - مگر اینکه در جدول تعهدات از آنها نام برده شود - ذکر می‌کند. این محدودیت‌ها شامل چهار نوع محدودیت کمی (تعداد عرضه‌کنندگان خدمات، کل ارزش مبادلات، تعداد کل عملیات و تعداد اشخاص حقیقی)، محدودیت مشارکت سرمایه‌ خارجی و محدودیت واحدهای حقوقی است.

ماده ۱۷ موافقت‌نامه که در خصوص رفتار ملی است، اعضا را مکلف می‌سازد که رفتاری را که با خدمات و عرضه‌کنندگان خدمات خود دارند با اعضای دیگر هم داشته باشند و این رفتار به‌گونه‌ای نامطلوبتر نباشد. اگر عضوی بخواهد اقداماتی را که متضمن رفتار ملی مطلوبتری نسبت به یک عضو است انجام دهد باید در ستون مربوطه درج نماید. اشکال رایج رفتار ویژه و متفاوت شامل مالیات‌ها و پرداخت‌های تبعیض‌آمیز، الزام اقامت دایم یا شهروندی به منظور تملک زمین، شرایط متفاوت صدور مجوز، اجازه یا تجدید شرایط ویژه برای ورود تجهیزات بدون عوارض گمرکی و حق تحفظ برای اتباع در نوع یا اندازه خاصی از فعالیت تجاری می‌باشد [۱۲].

۲. مروری بر وضعیت تعهدات بخش خدمات تحقیق و توسعه در کشورهای عضو اولیه WTO

با مروری بر جدول تعهدات خدمات کشورهای ملاحظه می‌شود که ۸۰ کشور از ۱۲۷ کشوری که از اعضای اولیه یا موسس WTO هستند، هیچگونه تعهدی در زمینه آزادسازی تجارت خدمات تحقیق و توسعه متقبل نشده‌اند. به عبارت دیگر تنها ۴۷ کشور که برابر با ۳۷ درصد اعضای اولیه WTO هستند، در بخش مذکور تعهد آزادسازی سپرده‌اند. جدول (۱) وضعیت جدول

تعهدات بخش خدمات تحقیق و توسعه کشورهای عضو اولیه WTO را نشان می‌دهد. لازم به ذکر است که منظور از اتحادیه اروپا در این جدول، ۱۲ عضو اولیه آن اتحادیه شامل کشورهای بلژیک، دانمارک، فرانسه، آلمان، یونان، ایرلند، ایتالیا، لوکزامبورگ، هلند، پرتغال، اسپانیا و انگلستان می‌باشد.

همانطوری که ذکر شد سه زیربخش اصلی خدمات تحقیق و توسعه شامل خدمات تحقیق و توسعه در علوم طبیعی (کد ۸۵۱)، علوم اجتماعی و انسانی (کد ۸۵۲) و علوم میان رشته‌ای (کد ۸۵۳) می‌باشد که بالاترین تعداد تعهدات کشورهای موسس به زیربخش علوم اجتماعی و انسانی (کد ۸۵۲) تعلق دارد. بدین ترتیب که ۴۰ کشور (معادل ۸۵ درصد کشورهای موسسی که در آزادسازی تجارت خدمات تحقیق و توسعه تعهد سپرده‌اند و ۳۱/۵ درصد کل اعضای موسس) تعهد آزادسازی تجارت خدمات تحقیق و توسعه در علوم اجتماعی و انسانی (کد ۸۵۲) سپرده‌اند. این کشورها عبارتند از: استرالیا، اتریش، کانادا، قبرس، چک، اتحادیه اروپا (شامل ۱۲ کشور عضو اولیه)، فنلاند، گامبیا، مجارستان، ژاپن، کره جنوبی، کویت، مکزیک، نروژ، قطر، سنگاپور، سوئد، سوئیس، ترینیداد و توباگو، امارات متحده عربی، آنتیگوا و باربودا، بوتسوانا، دومینیک، جامائیکا، لیختن اشتاین، مالزی، نیکاراگوئه، اسلواکی و اسلوانی.

پس از آن زیربخش خدمات تحقیق و توسعه در علوم طبیعی (کد ۸۵۱) با ۲۱ کشور (معادل ۴۵ درصد کشورهای موسسی که در آزادسازی تجارت خدمات تحقیق و توسعه تعهد سپرده‌اند و ۱۶/۵ درصد کل اعضای موسس) از بالاترین تعداد تعهدات در میان زیربخش‌های خدمات تحقیق و توسعه قرار دارند. این کشورها عبارتند از: اتریش، گامبیا، مجارستان، هند، کویت، مکزیک، پاکستان، قطر، سنگاپور، سوئیس، ترینیداد و توباگو، امارات متحده عربی، ونزوئلا، آنتیگوا و باربودا، دومینیک، ایسلند، جامائیکا، لیختن اشتاین، نیکاراگوئه، اسلوانی و سوزایلند.

این در حالی است که در زیربخش خدمات تحقیق و توسعه در علوم میان رشته‌ای نیز (کد ۸۵۳)، با ۱۹ کشور (معادل ۴۰/۵ درصد کشورهای موسسی که در آزادسازی تجارت خدمات تحقیق و توسعه تعهد سپرده‌اند و ۱۵ درصد کل اعضای موسس)

از کمترین تعداد تعهدات در میان زیربخش‌های خدمات تحقیق و توسعه قرار دارند. این کشورها عبارتند از: اتریش، کوبا، گامبیا، مجارستان، اندونزی، کویت، مکزیک، قطر، سنگاپور، سوئیس، امارات متحده عربی، ونزوئلا، آنتیگوا و باربودا، دومینیک، جامائیکا، ایسلند، لیختن اشتاین، نیکاراگوئه و اسلوانی. نکته قابل توجه وجود تعهد آزادسازی کشورهای

توسعه یافته‌ای مانند دوازده کشور عضو اولیه اتحادیه اروپا، کانادا، ژاپن، استرالیا، نروژ، سوئد و فنلاند و کشورهای در حال توسعه‌ای نظیر کره جنوبی و مالزی در زیربخش خدمات تحقیق و توسعه علوم اجتماعی و انسانی (کد ۸۵۲) و عدم پذیرش تعهد آنها در زیربخش‌های علوم طبیعی (کد ۸۵۱) و علوم میان رشته‌ای (کد ۸۵۳) است.

جدول ۱- وضعیت تعهدات کشورهای موسس WTO در بخش خدمات تحقیق و توسعه

نام کشورهای موسس متعهد شده در آزادسازی تجاری	سهم در کل کشورهای موسس (درصد)	سهم در کل کشورهای موسس متعهد شده در بخش خدمات تحقیق و توسعه (درصد)	تعداد کشورهای موسس متعهد شده در آزادسازی تجاری	
اتریش، گامبیا، مجارستان، هند، کویت، مکزیک، پاکستان، قطر، سنگاپور، سوئیس، ترینیداد و توباگو، امارات متحده عربی، ونزوئلا، آنتیگوا و باربودا، دومینیک، ایسلند، جامائیکا، لیختن اشتاین، نیکاراگوئه، اسلوانی و سوزايلند	۱۶/۵	۴۵	۲۱	علوم طبیعی (کد ۸۵۱)
استرالیا، اتریش، کانادا، قبرس، چک، اتحادیه اروپا (شامل ۱۲ کشور عضو اولیه)، فنلاند، گامبیا، مجارستان، ژاپن، کره جنوبی، کویت، مکزیک، نروژ، قطر، سنگاپور، سوئد، سوئیس، ترینیداد و توباگو، امارات متحده عربی، آنتیگوا و باربودا، بوتسوانا، دومینیک، جامائیکا، لیختن اشتاین، مالزی، نیکاراگوئه، اسلواکی و اسلوانی	۳۱/۵	۸۵	۴۰	علوم انسانی (کد ۸۵۲)
اتریش، کوبا، گامبیا، مجارستان، اندونزی، کویت، مکزیک، قطر، سنگاپور، سوئیس، امارات متحده عربی، ونزوئلا، آنتیگوا و باربودا، دومینیک، ایسلند، لیختن اشتاین، نیکاراگوئه و اسلوانی	۱۵	۴۰/۵	۱۹	علوم میان رشته‌ای (کد ۸۵۳)
	۳۷	۱۰۰	۴۷	کل

منبع: یافته‌های مقاله از بررسی اطلاعات جدول تعهدات آزادسازی تجارت خدمات کشورها که در وب سایت WTO موجود است.

زیربخش‌های خدمات تحقیق و توسعه متعهد به آزادسازی شده‌اند، این مهم مشخص می‌شود که میزان تعهدات آزادسازی آنها نیز یکسان نبوده و از تنوع فراوانی برخوردار است. بنابراین در قسمت آتی برای مقایسه بهتر به شناسایی کمی میزان درجه تعهدات آزادسازی آنها در کل بخش خدمات تحقیق و توسعه و به تفکیک سه زیربخش اصلی و همچنین چهار شیوه متفاوت عرضه خدمات پرداخته می‌شود. بدین منظور در صورت عدم محدودیت کامل در دسترسی به بازار در هر شیوه تجارت خدمات،

۳. مروری بر جدول تعهدات بخش خدمات تحقیق و توسعه در کشورهای عضو اولیه WTO

جدول (۲) وضعیت تعهدات کشورهای موسس WTO در بخش خدمات تحقیق و توسعه را در چهار شیوه مختلف عرضه خدمات و در دو شکل دسترسی به بازار و رفتار ملی نشان می‌دهد. با مروری بر جدول مذکور ملاحظه می‌شود که علاوه بر این موضوع که کشورهای مذکور در تمامی یا برخی از

عددی متناسب با آن در نظر گرفته می‌شود.

درجه آزادسازی برابر با ۱۰۰ درصد، در صورت عدم تعهد کامل

درجه آزادسازی برابر با صفر درصد و در حالت‌های بینابین نیز

جدول ۲- جدول تعهدات کشورهای موسس WTO در بخش خدمات تحقیق و توسعه

ردیف	نام کشور	نام زیربخش و شماره کد	دسترسی به بازار	رفتار ملی
۱	استرالیا	خدمات تحقیق و توسعه در علوم اجتماعی و انسانی (کد ۸۵۲)	عدم محدودیت عدم محدودیت عدم محدودیت عدم تعهد به استثناء مواردی که در بخش افقی ذکر شده	عدم محدودیت عدم محدودیت عدم محدودیت عدم تعهد به استثناء مواردی که در بخش افقی ذکر شده. اقامت دائم برای روانشناسان در استرالیا ی غربی لازم است.
۲-۷	اتریش، گامبیا، مجارستان، سوئیس، امارات، اسلوانی	خدمات تحقیق و توسعه در علوم طبیعی (کد ۸۵۱)، علوم اجتماعی و انسانی (کد ۸۵۲) و رشته‌ای (کد ۸۵۳)	عدم محدودیت عدم محدودیت عدم محدودیت عدم تعهد به استثناء مواردی که در بخش افقی ذکر شده	عدم محدودیت عدم محدودیت عدم محدودیت عدم تعهد به استثناء مواردی که در بخش افقی ذکر شده
۸	کانادا	خدمات تحقیق و توسعه در علوم اجتماعی و انسانی (کد ۸۵۲) به استثناء علوم وابسته به زبان و ادبیات	عدم محدودیت عدم محدودیت عدم محدودیت عدم تعهد به استثناء مواردی که در بخش افقی ذکر شده	عدم محدودیت عدم محدودیت عدم محدودیت عدم تعهد به استثناء مواردی که در بخش افقی ذکر شده
۹	کوبا	خدمات تحقیق و توسعه در علوم میان رشته‌ای (کد ۸۵۳۰۰)	عدم تعهد عدم محدودیت عدم محدودیت عدم تعهد به استثناء مواردی که در بخش افقی ذکر شده	عدم تعهد عدم محدودیت عدم محدودیت عدم تعهد به استثناء مواردی که در بخش افقی ذکر شده
۱۰	قبرس	خدمات تحقیق و توسعه در علوم اجتماعی و انسانی (کد ۸۵۲)	عدم محدودیت عدم محدودیت عدم محدودیت عدم محدودیت	عدم محدودیت عدم محدودیت عدم محدودیت عدم تعهد به استثناء مواردی که در بخش افقی ذکر شده
۱۱-۱۴	جمهوری چک، نروژ، سوئد، اسلواکی	خدمات تحقیق و توسعه در علوم اجتماعی و انسانی (کد ۸۵۲)	عدم محدودیت عدم محدودیت عدم محدودیت عدم تعهد به استثناء مواردی که در بخش افقی ذکر شده	عدم محدودیت عدم محدودیت عدم محدودیت عدم تعهد به استثناء مواردی که در بخش افقی ذکر شده
۱۵	اتحادیه اروپا	خدمات تحقیق و توسعه در علوم اجتماعی و انسانی (کد ۸۵۲)	عدم محدودیت عدم محدودیت عدم محدودیت به استثناء این موضوع که دسترسی به خدمات روانشناسی تنها اختصاص به اشخاص همان ملیت دارد. عدم تعهد به استثناء مواردی که در بخش افقی ذکر شده و چند مورد دیگر	عدم محدودیت عدم محدودیت عدم محدودیت عدم تعهد به استثناء مواردی که در بخش افقی ذکر شده
۱۶	فنلاند	خدمات تحقیق و توسعه در علوم اجتماعی و انسانی (کد ۸۵۲)	عدم محدودیت عدم محدودیت عدم محدودیت عدم تعهد به استثناء مواردی که در بخش افقی ذکر شده	عدم محدودیت عدم محدودیت عدم محدودیت عدم محدودیت
۱۷	هند	خدمات تحقیق و توسعه در علوم	عدم تعهد	عدم تعهد

ردیف	نام کشور	نام زیربخش و شماره کد	دسترسی به بازار	رفتار ملی
		طبیعی: گرمايشی، روشنايي، علوم مغناطیسی و جریان‌های الکتریکی، نجوم ولی به استثناء انرژی و مواد اتمی ۸۵۱۰۱ مهندسی و فناوری شامل فناوری و علوم مرتبط با ریخته‌گری، مواد، ماشین آلات، الکتروسیته، ارتباطات، کشتی، هواپیما، مهندسی راه و ساختمان، ساخت، اطلاعات و غیره ۸۵۱۰۳	عدم تعهد تنها از طریق مشارکت حداکثر ۵۱ درصد سرمایه خارجی عدم تعهد به استثناء مواردی که در بخش افقی ذکر شده	عدم تعهد عدم محدودیت عدم تعهد به استثناء مواردی که در بخش افقی ذکر شده
۱۸	اندونزی	خدمات تحقیق و توسعه در علوم میان رشته‌ای (کد ۸۵۳) محدود به فعالیت‌های صنعتی	عدم تعهد برای پروژه‌هایی که توسط دولت تامین مالی شده است. عدم تعهد برای پروژه‌هایی که توسط دولت تامین مالی شده است. عملیات مشترک از طریق دفتر نمایندگی در اندونزی عدم تعهد به استثناء مدیران و کارشناسان فنی	عدم تعهد عدم تعهد مشارکت کنندگان اندونزیایی در عملیات مشترک بایستی عضو انجمن مشاوره اندونزی باشند. همانطوری که در بخش افقی ذکر شده
۱۹	ژاپن	خدمات تحقیق و توسعه در علوم اجتماعی و انسانی (کد ۸۵۲)	عدم محدودیت عدم محدودیت عدم محدودیت به استثناء مواردی که در بخش افقی ذکر شده عدم تعهد به استثناء مواردی که در بخش افقی ذکر شده	عدم محدودیت عدم محدودیت عدم محدودیت عدم تعهد به استثناء مواردی که در بخش افقی ذکر شده
۲۰	کره جنوبی	خدمات تحقیق و توسعه در علوم اجتماعی و انسانی (کد ۸۵۲)	عدم تعهد عدم تعهد عدم محدودیت عدم تعهد به استثناء مواردی که در بخش افقی ذکر شده	عدم محدودیت عدم محدودیت عدم محدودیت عدم تعهد به استثناء مواردی که در بخش افقی ذکر شده
۲۱-۲۲	کویت، قطر	خدمات تحقیق و توسعه در علوم طبیعی (کد ۸۵۱)، علوم اجتماعی و انسانی (کد ۸۵۲) و علوم میان رشته‌ای (کد ۸۵۳)	عدم تعهد عدم تعهد عدم محدودیت عدم تعهد به استثناء مواردی که در بخش افقی ذکر شده	عدم تعهد عدم تعهد عدم محدودیت عدم تعهد به استثناء مواردی که در بخش افقی ذکر شده
۲۳	مکزیک	خدمات تحقیق و توسعه در علوم طبیعی (کد ۸۵۱)، علوم اجتماعی و انسانی (کد ۸۵۲) و علوم میان رشته‌ای (کد ۸۵۳)	عدم محدودیت عدم محدودیت عدم محدودیت منوط به حداکثر ۴۹ درصد سرمایه‌گذاری خارجی عدم تعهد به استثناء مواردی که در بخش افقی ذکر شده	عدم محدودیت عدم محدودیت عدم محدودیت عدم تعهد به استثناء مواردی که در بخش افقی ذکر شده
۲۴	پاکستان	خدمات تحقیق و توسعه در علوم طبیعی (کد ۸۵۱)	عدم تعهد عدم محدودیت عدم محدودیت عدم تعهد به استثناء مواردی که در بخش افقی ذکر شده	عدم تعهد عدم محدودیت عدم محدودیت عدم تعهد به استثناء مواردی که در بخش افقی ذکر شده
۲۵	سنگاپور	خدمات تحقیق و توسعه در علوم طبیعی (کد ۸۵۱)، علوم اجتماعی و انسانی (کد ۸۵۲) و علوم میان	عدم محدودیت عدم محدودیت عدم محدودیت	عدم محدودیت عدم محدودیت عدم محدودیت

ردیف	نام کشور	نام زیربخش و شماره کد	دسترسی به بازار	رفتار ملی
		رشته‌ای (کد ۸۵۳) محدود به تحقیق‌های صنعتی	عدم تعهد به استثناء مواردی که در بخش افقی ذکر شده	عدم تعهد
۲۶	ترینیداد توباگو	خدمات تحقیق و توسعه در علوم طبیعی (کد ۸۵۱) و علوم اجتماعی و انسانی (کد ۸۵۲)	عدم محدودیت عدم محدودیت عدم محدودیت عدم محدودیت	عدم محدودیت عدم محدودیت عدم محدودیت عدم محدودیت
۲۷	ونزوئلا	خدمات تحقیق و توسعه در علوم طبیعی (کد ۸۵۱-۰۳) و علوم میان رشته‌ای (کد ۸۵۳)	عدم تعهد عدم محدودیت عدم محدودیت عدم تعهد به استثناء مواردی که در بخش افقی ذکر شده	عدم تعهد عدم محدودیت عدم محدودیت عدم تعهد به استثناء مواردی که در بخش افقی ذکر شده
۲۸	آنتیگوا و باربودا	خدمات تحقیق و توسعه در علوم طبیعی (کد ۸۵۱)، علوم اجتماعی و انسانی (کد ۸۵۲) و علوم میان رشته‌ای (کد ۸۵۳)	عدم محدودیت عدم محدودیت اقدام تجاری عدم تعهد به استثناء مواردی که در بخش افقی ذکر شده	عدم محدودیت عدم محدودیت اقدام تجاری عدم محدودیت
۲۹	بوتسوانا	خدمات تحقیق و توسعه در علوم اجتماعی و انسانی (کد ۸۵۲) شامل حقوق و اقتصاد	عدم تعهد عدم محدودیت عدم تعهد عدم تعهد به استثناء مواردی که در بخش افقی ذکر شده	عدم تعهد عدم محدودیت عدم تعهد عدم تعهد به استثناء مواردی که در بخش افقی ذکر شده
۳۱-۳۰	دومینیکن، نیکاراگوئه	خدمات تحقیق و توسعه در علوم طبیعی (کد ۸۵۱)، علوم اجتماعی و انسانی (کد ۸۵۲) و علوم میان رشته‌ای (کد ۸۵۳)	عدم محدودیت عدم تعهد عدم محدودیت عدم تعهد	عدم محدودیت عدم تعهد عدم محدودیت عدم تعهد
۳۲	ایسلند	خدمات تحقیق و توسعه در علوم طبیعی (کد ۸۵۱)	عدم محدودیت عدم محدودیت عدم محدودیت عدم تعهد به استثناء مواردی که در بخش افقی ذکر شده	وجود مقدراری محدودیت وجود مقدراری محدودیت وجود مقدراری محدودیت وجود مقدراری محدودیت
		خدمات تحقیق و توسعه در علوم میان رشته‌ای (کد ۸۵۳)	عدم محدودیت عدم محدودیت عدم محدودیت عدم تعهد به استثناء مواردی که در بخش افقی ذکر شده	عدم محدودیت عدم محدودیت عدم محدودیت عدم محدودیت
۳۳	جامایکا	خدمات تحقیق و توسعه در علوم طبیعی (کد ۸۵۱)، علوم اجتماعی و انسانی (کد ۸۵۲) و علوم میان رشته‌ای (کد ۸۵۳)	عدم محدودیت عدم محدودیت عدم محدودیت عدم تعهد به استثناء مواردی که در بخش افقی ذکر شده	عدم محدودیت عدم محدودیت عدم محدودیت عدم تعهد به استثناء مواردی که در بخش افقی ذکر شده
۳۴	لیختن اشتاین	خدمات تحقیق و توسعه در علوم طبیعی (کد ۸۵۱)، علوم اجتماعی و انسانی (کد ۸۵۲) و علوم میان رشته‌ای (کد ۸۵۳) به استثناء پروژه‌هایی که کل یا بخشی از آنها توسط بخش عمومی تامین مالی شده است.	عدم محدودیت عدم محدودیت عدم محدودیت عدم تعهد به استثناء مواردی که در بخش افقی ذکر شده	عدم محدودیت عدم محدودیت عدم محدودیت عدم تعهد به استثناء مواردی که در بخش افقی ذکر شده
۳۵	مالزی	خدمات تحقیق و توسعه در علوم اجتماعی و انسانی (کد ۸۵۲۰)	عدم محدودیت عدم محدودیت	عدم محدودیت عدم محدودیت

ردیف	نام کشور	نام زیربخش و شماره کد	دسترسی به بازار	رفتار ملی
		(به استثناء ۸۵۲۰۳ و ۸۵۲۰۴)	تنها در صورت سرمایه‌گذاری مشترک با اشخاص مالزیایی یا شرکتهای تحت نظارت مالزی و یا هر دو مورد مذکور و منوط به این امر که سهم مشارکت خارجی بیش از ۳۰ درصد نباشد. عدم تعهد به استثناء مواردی که در بخش افقی ذکر شده	عدم محدودیت عدم تعهد به استثناء مواردی که در بخش افقی ذکر شده
۳۶	سوازیلند	خدمات تحقیق و توسعه در علوم طبیعی و مهندسی: ۸۵۱۰۹	عدم محدودیت عدم محدودیت عدم محدودیت عدم محدودیت	عدم محدودیت عدم محدودیت عدم محدودیت عدم محدودیت

منبع: جدول تعهدات آزادسازی تجارت خدمات کشورها که در وب سایت WTO به زبان انگلیسی موجود است.

آزادسازی سپرده‌اند. ۱۰ کشور (برابر با کمتر از ۸ درصد اعضاء اولیه) بیش از ۵۰ درصد و ۱۶ کشور (برابر با ۱۲/۵ درصد اعضاء اولیه) بیش از ۲۵ درصد در بخش مذکور تعهد آزادسازی سپرده‌اند. به عبارت دیگر ۶۳ درصد اعضاء اولیه هیچگونه تعهدی در آزادسازی تجارت خدمات تحقیق و توسعه متقبل نشده‌اند و ۲۴/۵ درصد از آنها حداکثر ۲۵ درصد در آزادسازی تجارت بخش خدمات تحقیق و توسعه تعهد سپرده‌اند.

همچنین در انتهای این جدول میانگین درجه آزادسازی تجارت خدمات تحقیق و توسعه در ۱۲۷ کشور کل اعضاء اولیه WTO در حالت کلی و به تفکیک سه زیربخش اصلی آورده شده است. بر این اساس ملاحظه می‌شود که در کل بخش تجارت خدمات تحقیق و توسعه، میانگین درجه آزادسازی تجاری برابر با ۱۲٫۵ درصد در میان ۱۲۷ کشور کل اعضاء اولیه WTO است.

نکته بسیار جالب بالا بودن میانگین درجه آزادسازی تجاری بسیار قابل ملاحظه زیربخش خدمات تحقیق و توسعه علوم اجتماعی و انسانی (کد ۸۵۲) نسبت به زیربخش‌های علوم طبیعی (کد ۸۵۱) و علوم میان رشته‌ای (کد ۸۵۳) است. بدین ترتیب که در زیربخش خدمات تحقیق و توسعه علوم اجتماعی و انسانی (کد ۸۵۲) میانگین درجه آزادسازی تجاری برابر با ۲۰٫۲ درصد در میان ۱۲۷ کشور کل اعضاء اولیه WTO است. این در حالی است که در زیربخش‌های علوم طبیعی (کد ۸۵۱) و میان رشته‌ای (کد ۸۵۳) وسعت آزادسازی تقریباً به یک اندازه می‌باشد بدین صورت که میانگین درجه آزادسازی تجاری دو بخش مذکور به ترتیب برابر با ۸/۷۳ و ۸/۶۶ درصد در میان ۱۲۷ کشور مذکور است.

۴. شناسایی درجه تعهدات آزادسازی تجارت خدمات تحقیق و توسعه در کشورهای عضو اولیه WTO

جدول (۳) درجه تعهدات آزادسازی تجاری کشورهای موسس WTO در کل بخش خدمات تحقیق و توسعه و به تفکیک سه زیربخش اصلی آن را تنها در حالت میانگین چهار شیوه متفاوت عرضه خدمات نشان می‌دهد. ذکر این نکته ضروری است که تمامی کشورهای نامبرده شده در این جدول کشورهای موسسی هستند که در زمینه تجارت خدمات تحقیق و توسعه مشمول تعهد آزادسازی شده‌اند و ۸۰ عضو موسس دیگری که در این بخش متعهد به آزادسازی تجاری نشده‌اند، در جدول مذکور آورده نشده‌اند.

ترتیب کشورها در این جدول بر مبنای بالاترین درجه آزادسازی کل بخش خدمات تحقیق و توسعه تنظیم شده است. بر این اساس در میان کشورهای موسس WTO شش کشور اتریش، گامبیا، مجارستان، سوئیس، امارات متحده عربی و اسلوانی با ۷۵ درصد از بالاترین سطح تعهدات آزادسازی در کل بخش خدمات تحقیق و توسعه برخوردار هستند. در واقع با توجه به جدول پیشین کشورهای مذکور متعهد به بازگشایی سه شیوه اول تجارت خدمات تحقیق و توسعه در تمامی سه زیربخش اصلی شده‌اند و تنها در شیوه چهارم تجارت خدمات به آزادسازی تجاری متعهد نشده‌اند. بطور کلی با توجه به جدول (۳) ملاحظه می‌گردد که در میان ۱۲۷ کشوری که از اعضاء اولیه WTO هستند، ۶ کشور (برابر با کمتر از ۵ درصد اعضاء اولیه) برابر با ۷۵ درصد در بخش مذکور تعهد

جدول ۳- درجه تعهدات آزادسازی تجاری
کشورهای مؤسس WTO در بخش خدمات تحقیق
و توسعه (در حالت میانگین چهار شیوه عرضه
خدمات)

ردیف	نام کشور	۸۵۱	۸۵۲	۸۵۳	کل
۱	اتریش، گامبیا، مجارستان، سوئیس، امارات متحده عربی، اسلوانی	۷۵	۷۵	۷۵	۷۵
۲	ترینیداد توباگو	۱۰۰	۱۰۰	۰	۶۶/۷
۳	جامائیکا	۶۲/۵	۶۲/۵	۶۲/۵	۶۲/۵
۴	مکزیک، آنیگوا و باربودا	۶۰	۶۰	۶۰	۶۰
۶	دومینیک، نیکاراگوئه	۵۰	۵۰	۵۰	۵۰
۷	ایسلند	۷۵	۰	۷۵	۵۰
۹	لیختن اشتاین	۳۷/۵	۳۷/۵	۳۷/۵	۳۷/۵
۱۰	قبرس	۰	۱۰۰	۰	۳۳/۳
۱۱	سنگاپور	۳۷/۵	۷/۵	۳۷/۵	۲۷/۵
۱۲	استرالیا، چک، فنلاند، ژاپن، نروژ، سوئد، اسلواکی	۰	۷۵	۰	۲۵
۱۳	کوبا	۰	۰	۷۵	۲۵
۱۷	کویت، قطر	۲۵	۲۵	۲۵	۲۵
۲۲	اتحادیه اروپا	۰	۷۲/۵	۰	۲۴/۱۵
۲۳	کانادا	۰	۶۷/۵	۰	۲۲/۵
۲۴	ونزوئلا	۱۰	۰	۵۰	۲۰
۲۵	پاکستان	۵۰	۰	۰	۱۶/۷
۳۱	اندونزی	۰	۰	۴۲/۵	۱۴/۲
۳۲	مالزی	۰	۴۲/۵	۰	۱۴/۲
۳۳	کره جنوبی	۰	۲۵	۰	۸/۳
۳۴	سوازیلند	۱۱	۰	۰	۳/۷
۳۵	هند	۶/۲۵	۰	۰	۲/۰۸
۳۶	بوتسوانا	۰	۵	۰	۱/۷
	سایر کشورها (۸۰ کشور)	۰	۰	۰	۰
	میانگین تمامی ۱۲۷ کشور مؤسس	۸/۷۳	۲۰/۲	۸/۶۶	۱۲/۵

منبع: محاسبات مقاله

۵. مروری بر وضعیت تعهدات آزادسازی تجارت
خدمات تحقیق و توسعه در کشورهای ملحق شده
به WTO

تنها هفت کشور (به نام‌های اکوادور، مغولستان، پاناما، آلبانی، چین، کامبوج و تونگا) از ۲۵ کشوری که از اعضاء ملحق شده به WTO هستند، هیچگونه تعهدی در زمینه آزادسازی تجارت خدمات تحقیق و توسعه متقبل نشده‌اند. به عبارت دیگر ۱۸ کشور که برابر با ۷۲ درصد اعضاء ملحق شده به WTO هستند، در بخش مذکور تعهد آزادسازی تجاری سپرده‌اند. این ۱۸ کشور عبارتند از: بلغارستان، قرقیزستان، لتونی، استونی، اردن، گرجستان، عمان، کرواسی، لیتوانی، مولداوی، تایوان، ارمنستان، مقدونیه، نپال، عربستان، ویتنام، اکراین و کیپ‌ورد. جدول (۴) وضعیت جدول تعهدات بخش خدمات تحقیق و توسعه کشورهای ملحق شده به WTO را نشان می‌دهد.

در میان سه زیربخش اصلی تحقیق و توسعه شامل خدمات تحقیق و توسعه در علوم طبیعی (کد ۸۵۱)، علوم اجتماعی و انسانی (کد ۸۵۲) و علوم میان رشته‌ای (کد ۸۵۳)، بالاترین تعداد تعهدات کشورهای ملحق شده (به مانند اعضاء اولیه) به زیربخش علوم اجتماعی و انسانی (کد ۸۵۲) تعلق دارد. به این ترتیب که ۱۷ کشور (معادل ۶۸ درصد کل اعضاء ملحق شده) تعهد آزادسازی تجاری در زیربخش خدمات تحقیق و توسعه در علوم اجتماعی و انسانی (کد ۸۵۲) سپرده‌اند. این کشورها عبارتند از: بلغارستان، قرقیزستان، لتونی، استونی، گرجستان، عمان، کرواسی، لیتوانی، مولداوی، تایوان، ارمنستان، مقدونیه، نپال، عربستان، ویتنام، اکراین و کیپ‌ورد.

پس از آن زیربخش خدمات تحقیق و توسعه در علوم طبیعی (کد ۸۵۱) با ۱۶ کشور (معادل ۶۴ درصد کل اعضاء ملحق شده) از بالاترین تعداد تعهدات در میان کشورهای ملحق شده (به مانند اعضاء اولیه) به WTO قرار دارند. این کشورها عبارتند از: بلغارستان، قرقیزستان، لتونی، استونی، اردن، گرجستان، عمان، کرواسی، مولداوی، تایوان، ارمنستان، نپال، عربستان، ویتنام، اکراین و کیپ‌ورد.

این در حالی است که در زیربخش خدمات تحقیق و توسعه

این کشورها عبارتند از: بلغارستان، قرقیزستان، لتونی، استونی، اردن، گرجستان، عمان، کرواسی، لیتوانی، مولداوی، تایوان، ارمنستان، عربستان، اکراین و کیپورد.

در علوم میان رشته‌ای نیز (کد ۸۵۳)، ۱۵ کشور (معادل ۶۰ درصد کل اعضاء ملحق شده) از کمترین تعداد تعهدات در میان کشورهای ملحق شده (به مانند اعضاء اولیه) به WTO قرار دارند.

جدول ۴- وضعیت تعهدات کشورهای ملحق شده به WTO در بخش خدمات تحقیق و توسعه

نام کشورهای ملحق شده متعهد شده در آزادسازی تجاری	سهم در کل کشورهای ملحق شده (درصد)	تعداد کشورهای ملحق شده متعهد در آزادسازی تجاری	
بلغارستان، قرقیزستان، لتونی، استونی، اردن، گرجستان، عمان، کرواسی، مولداوی، تایوان، ارمنستان، نپال، عربستان، ویتنام، اکراین و کیپورد	۶۴	۱۶	علوم طبیعی (کد ۸۵۱)
بلغارستان، قرقیزستان، لتونی، استونی، گرجستان، عمان، کرواسی، لیتوانی، مولداوی، تایوان، ارمنستان، مقدونیه، نپال، عربستان، ویتنام، اکراین و کیپورد	۶۸	۱۷	علوم انسانی (کد ۸۵۲)
بلغارستان، قرقیزستان، لتونی، استونی، اردن، گرجستان، عمان، کرواسی، لیتوانی، مولداوی، تایوان، ارمنستان، عربستان، اکراین و کیپورد	۶۰	۱۵	علوم میان رشته‌ای (کد ۸۵۳)
بلغارستان، قرقیزستان، لتونی، استونی، اردن، گرجستان، عمان، کرواسی، لیتوانی، مولداوی، تایوان، ارمنستان، مقدونیه، نپال، عربستان، ویتنام، اکراین و کیپورد	۷۲	۱۸	کل

منبع: یافته‌های مقاله از بررسی اطلاعات جدول تعهدات آزادسازی تجارت خدمات کشورها که در وب سایت WTO موجود است.

آنها نیز یکسان نبوده و از تنوع فراوانی برخوردار است. بنابراین در قسمت آتی برای مقایسه بهتر به شناسایی کمی میزان درجه تعهدات آزادسازی آنها در کل بخش خدمات تحقیق و توسعه و به تفکیک سه زیربخش اصلی و همچنین چهار شیوه متفاوت عرضه خدمات پرداخته می‌شود. بدین منظور در صورت عدم محدودیت کامل در دسترسی به بازار در هر شیوه تجارت خدمات، درجه آزادسازی برابر با ۱۰۰ درصد، در صورت عدم تعهد کامل درجه آزادسازی برابر با صفر درصد و در حالت‌های بینابین نیز عددی متناسب با آن در نظر گرفته می‌شود.

۶. مروری بر جدول تعهدات بخش خدمات تحقیق و توسعه در کشورهای ملحق شده به WTO

جدول (۵) وضعیت تعهدات کشورهای ملحق شده به WTO در بخش خدمات تحقیق و توسعه را در چهار شیوه مختلف عرضه خدمات و در دو شکل دسترسی به بازار و رفتار ملی نشان می‌دهد. با مروری بر جدول مذکور ملاحظه می‌شود که علاوه بر این موضوع که کشورهای مذکور در تمامی یا برخی از زیربخش‌های خدمات تحقیق و توسعه متعهد به آزادسازی شده‌اند، این مهم مشخص می‌شود که میزان تعهدات آزادسازی

جدول ۵- جدول تعهدات کشورهای ملحق شده به WTO در بخش خدمات تحقیق و توسعه

ردیف	نام کشورها (سال عضویت)	کد	دسترسی به بازار	رفتار ملی
۷-۱	اکوادور (۱۹۹۶)، مغولستان (۱۹۹۶)، پاناما (۱۹۹۷)، آلبانی (۲۰۰۰)، چین (۲۰۰۱)، کامبوج (۲۰۰۴)، تونگا (۲۰۰۷)	-	-	-
۹-۸	بلغارستان (۱۹۹۶)، استونی (۱۹۹۹)	خدمات تحقیق و توسعه در علوم طبیعی (کد ۸۵۱)، علوم اجتماعی و انسانی (کد ۸۵۲) و علوم میان رشته‌ای (کد ۸۵۳)	عدم محدودیت عدم محدودیت عدم محدودیت عدم تعهد به استثناء مواردی که در بخش افقی ذکر شده	عدم محدودیت عدم محدودیت عدم محدودیت عدم تعهد به استثناء مواردی که در بخش افقی ذکر شده
۱۶-۱۰	قرقیزستان (۱۹۹۸)، عمان (۲۰۰۰)، کرواسی (۲۰۰۰)، تایوان (۲۰۰۲)، ارمنستان (۲۰۰۳)، عربستان (۲۰۰۵)، اکراین (۲۰۰۸)	خدمات تحقیق و توسعه در علوم طبیعی (کد ۸۵۱)، علوم اجتماعی و انسانی (کد ۸۵۲) و علوم میان رشته‌ای (کد ۸۵۳)	عدم محدودیت عدم محدودیت عدم محدودیت عدم تعهد به استثناء مواردی که در بخش افقی ذکر شده	عدم محدودیت عدم محدودیت عدم محدودیت عدم تعهد به استثناء مواردی که در بخش افقی ذکر شده
۱۷	لتونی (۱۹۹۹)	خدمات تحقیق و توسعه در بخش شیمی و بیولوژی (کد ۸۵۱.۰۲) خدمات تحقیق و توسعه در علوم اجتماعی و انسانی (کد ۸۵۲)	عدم محدودیت عدم محدودیت عدم محدودیت عدم تعهد به استثناء مواردی که در بخش افقی ذکر شده	عدم محدودیت عدم محدودیت عدم محدودیت عدم تعهد به استثناء مواردی که در بخش افقی ذکر شده
۱۸	اردن (۲۰۰۰)	خدمات تحقیق و توسعه در علوم طبیعی (کد ۸۵۱) به استثناء علوم مرتبط با زمین‌شناسی	عدم محدودیت عدم محدودیت مشروط به محدودیت حداکثر ۵۰ درصد سهام خارجی و این مهم که مدیر مرکز تحقیق بایستی فردی با ملیت اردنی باشد. عدم تعهد به استثناء مواردی که در بخش افقی ذکر شده و این مهم که مدیر مرکز تحقیق بایستی فردی با ملیت اردنی باشد.	عدم محدودیت عدم محدودیت عدم تعهد به استثناء مواردی که در بخش افقی ذکر شده
		خدمات تحقیق و توسعه در علوم میان رشته‌ای (کد ۸۵۳)	عدم محدودیت عدم محدودیت عدم محدودیت عدم تعهد به استثناء مواردی که در بخش افقی ذکر شده و این مهم که مدیر مرکز تحقیق بایستی فردی با ملیت اردنی باشد.	عدم محدودیت عدم محدودیت عدم تعهد به استثناء مواردی که در بخش افقی ذکر شده
۱۹	گرجستان (۲۰۰۰)	خدمات تحقیق و توسعه در علوم طبیعی (کد ۸۵۱)، علوم اجتماعی و انسانی (کد ۸۵۲) و علوم میان رشته‌ای (کد ۸۵۳)	عدم محدودیت عدم محدودیت عدم محدودیت عدم تعهد به استثناء مواردی که در بخش افقی ذکر شده	عدم محدودیت عدم محدودیت عدم محدودیت عدم تعهد به استثناء مواردی که در بخش افقی ذکر شده
۲۰	لیتوانی (۲۰۰۱)	خدمات تحقیق و توسعه در علوم اجتماعی و انسانی (کد ۸۵۲)	عدم محدودیت عدم محدودیت عدم محدودیت عدم تعهد به استثناء مواردی که در بخش افقی ذکر شده	عدم محدودیت عدم محدودیت عدم محدودیت عدم تعهد به استثناء مواردی که در بخش افقی ذکر شده

ردیف	نام کشورها (سال عضویت)	کد	دسترسی به بازار	رفتار ملی
۲۱	مولداوی (۲۰۰۱)	خدمات تحقیق و توسعه در علوم طبیعی (کد ۸۵۱)، علوم اجتماعی و انسانی (کد ۸۵۲) و علوم میان رشته‌ای (کد ۸۵۳)	عدم محدودیت عدم محدودیت عدم محدودیت عدم تعهد به استثناء مواردی که در بخش افقی ذکر شده	عدم محدودیت عدم محدودیت عدم محدودیت عدم محدودیت
۲۲	مقدونیه (۲۰۰۳)	خدمات تحقیق و توسعه در علوم اجتماعی و انسانی (کد ۸۵۲) به استثناء تحقیق در زمینه تاریخ و فرهنگ مردم مقدونیه و ملیت‌هایی که در آن کشور زندگی می‌کنند.	عدم محدودیت عدم محدودیت عدم تعهد به استثناء مواردی که در بخش افقی ذکر شده	عدم محدودیت عدم محدودیت عدم محدودیت عدم تعهد به استثناء مواردی که در بخش افقی ذکر شده
۲۳	نپال (۲۰۰۴)	الف) خدمات تحقیق و توسعه در علوم طبیعی؛ - گرمایشی، روشنایی، علوم مغناطیسی و جریان‌های الکتریکی، نجوم ولی به استثناء انرژی و مواد اتمی ۸۵۱۰۱ - مهندسی و فناوری شامل فناوری و علوم مرتبط با ریخته‌گری، مواد، ماشین آلات، الکتریسیته، ارتباطات، کشتی، هواپیما، مهندسی راه و ساختمان، ساخت، اطلاعات و غیره ۸۵۱۰۳	عدم محدودیت عدم محدودیت عدم محدودیت، به استثناء مواردی که از طریق مشارکت با نپال و با حداکثر ۵۱ درصد سرمایه خارجی صورت پذیرد. عدم تعهد به استثناء مواردی که در بخش افقی ذکر شده	عدم محدودیت عدم محدودیت عدم محدودیت عدم تعهد به استثناء مواردی که در بخش افقی ذکر شده
۲۴	ویتنام (۲۰۰۷)	خدمات تحقیق و توسعه در علوم طبیعی (کد ۸۵۱)	عدم محدودیت عدم محدودیت عدم تعهد به استثناء مواردی که در بخش افقی ذکر شده	عدم محدودیت عدم محدودیت عدم محدودیت عدم تعهد به استثناء مواردی که در بخش افقی ذکر شده
۲۵	کیپ ورد (۲۰۰۸)	خدمات تحقیق و توسعه در علوم طبیعی (کد ۸۵۱)، علوم اجتماعی و انسانی (کد ۸۵۲) و علوم میان رشته‌ای (کد ۸۵۳)	عدم محدودیت عدم محدودیت عدم محدودیت عدم تعهد به استثناء مواردی که در بخش افقی ذکر شده	عدم محدودیت عدم محدودیت عدم محدودیت عدم تعهد به استثناء مواردی که در بخش افقی ذکر شده

منبع: جدول تعهدات آزادسازی تجارت خدمات کشورها که در وب سایت WTO موجود است.

۷. شناسایی درجه تعهدات آزادسازی تجارت

خدمات تحقیق و توسعه در کشورهای ملحق شده

به WTO

جدول (۶) درجه تعهدات آزادسازی تجارت کشورهای ملحق شده به WTO در کل بخش خدمات تحقیق و توسعه و به تفکیک سه زیربخش اصلی آن را تنها در حالت میانگین چهار شیوه متفاوت عرضه خدمات نشان می‌دهد. ذکر این نکته ضروری است که کشورهای نامبرده شده در این جدول هم ۱۸ کشور ملحق شده‌ای را که در زمینه تجارت خدمات تحقیق و توسعه مشمول تعهد آزادسازی تجارتی شده‌اند را شامل می‌گردد و هم هفت عضو ملحق شده دیگری که در این بخش متعهد به

آزادسازی تجاری نشده‌اند، را شامل می‌شود.

ترتیب کشورها در این جدول بر مبنای بالاترین درجه آزادسازی تجاری کل بخش خدمات تحقیق و توسعه تنظیم شده است. بر این اساس در میان کشورهای ملحق شده به WTO یازده کشور بلغارستان، قرقیزستان، استونی، گرجستان، عمان، کرواسی، مولداوی، تایوان، ارمنستان، عربستان و اکراین با ۷۵ درصد از بالاترین سطح تعهدات آزادسازی در کل بخش خدمات تحقیق و توسعه برخوردار هستند. در واقع با توجه به این جدول و جدول پیشین در میان ۲۵ کشوری که از اعضاء ملحق شده به WTO هستند ۱۱ کشور (برابر با ۴۴ درصد اعضاء ملحق شده) متعهد به بازگشایی سه شیوه اول تجارت خدمات تحقیق و توسعه در تمامی سه زیربخش اصلی شده و تنها در شیوه چهارم تجارت خدمات

مشمول عدم تعهد در آزادسازی تجاری شده‌اند. ۷ کشور کپ ورد، اردن، لتونی، لیتوانی، ویتنام، مقدونیه و نپال (برابر با ۲۸ درصد اعضا ملحق شده) نیز با برخورداری از درجه آزادسازی تجارت خدمات بین ۵۵ تا ۱۰/۴ درصد، حالت بینابینی میان عدم محدودیت نسبتاً کامل (به استثناء شیوه چهارم) یعنی ۷۵ درصد و عدم تعهد کامل یعنی صفر درصد داشته‌اند. همچنین همانطوری که قبلاً ذکر شد ۷ کشور اکوادور، مغولستان، پاناما، آلبانی، چین، کامبوج و تونگا (برابر با ۲۸ درصد اعضا ملحق شده) هیچگونه تعهدی در آزادسازی تجارت خدمات تحقیق و توسعه متقبل نشده‌اند و درجه آزادسازی تجارت خدمات آنها برابر صفر درصد است.

همچنین در انتهای این جدول میانگین درجه آزادسازی تجارت خدمات تحقیق و توسعه ۲۵ کشور کل اعضا ملحق شده به WTO در حالت کلی و به تفکیک سه زیربخش اصلی آورده شده است. بر این اساس ملاحظه می‌شود که در کل بخش تجارت خدمات تحقیق و توسعه، میانگین درجه آزادسازی تجاری

برابر با ۴۱/۵ درصد در میان ۲۵ کشور کل اعضا ملحق شده به WTO است.

نکته جالب به مانند کشورهای موسس، بالا بودن میانگین درجه آزادسازی تجاری زیربخش خدمات تحقیق و توسعه علوم اجتماعی و انسانی (کد ۸۵۲) نسبت به زیربخش‌های علوم طبیعی (کد ۸۵۱) و علوم میان رشته‌ای (کد ۸۵۳) برای کشورهای ملحق شده است. البته تفاوت مذکور برخلاف کشورهای موسس چندان بالا نمی‌باشد. بدین ترتیب که در زیربخش خدمات تحقیق و توسعه علوم اجتماعی و انسانی (کد ۸۵۲) میانگین درجه آزادسازی تجاری برابر با ۴۴/۹ درصد در میان ۲۵ کشور کل اعضا ملحق شده به WTO (اعم از متعهد و غیرمتعهد به آزادسازی زیر بخش مذکور) است. همچنین در زیربخش‌های علوم طبیعی (کد ۸۵۱) و میان رشته‌ای (کد ۸۵۳) میانگین درجه آزادسازی تجاری به ترتیب برابر با ۴۲/۹ و ۳۷/۵ درصد در میان ۲۵ کشور کل اعضا ملحق شده به WTO است.

جدول ۶- درجه تعهدات آزادسازی تجاری کشورهای ملحق شده به WTO در بخش خدمات تحقیق و توسعه (در حالت میانگین چهار شیوه عرضه خدمات)

ردیف	نام کشور	۸۵۱	۸۵۲	۸۵۳	کل
۱	بلغارستان، قرقیزستان، استونی، گرجستان، عمان، کرواسی، مولداوی، تایوان، ارمنستان، عربستان، اکراین	۷۵	۷۵	۷۵	۷۵
۲	کپ ورد	۷۵	۷۵	۱۵	۵۵
۳	اردن	۵۹/۴	۰	۹۸/۳	۴۴/۴
۴	لتونی	۴/۴	۸۷/۵	۰	۳۰/۸
۵	لیتوانی	۰	۷۵	۰	۲۵
۶	ویتنام	۷۵	۰	۰	۲۵
۷	مقدونیه	۰	۶۰	۰	۲۰
۸	نپال	۳۱/۳	۰	۰	۱۰/۴
۹	اکوادور، مغولستان، پاناما، آلبانی، چین، کامبوج، تونگا	۰	۰	۰	۰
۱۰	میانگین کل ۲۵ کشور ملحق شده (اعم از متعهد و غیرمتعهد به آزادسازی بخش مذکور)	۴۲/۹	۴۴/۹	۳۷/۵	۴۱/۵

منبع: محاسبات مقاله

مختلفی که فراروی جدول تعهدات تجارت خدمات ایران در بخش تحقیق و توسعه است، پرداخته است. با توجه به بررسی‌های صورت گرفته مشاهده می‌شود که تمامی کشورهای

جمع‌بندی و ملاحظات

این مقاله با توجه به تجارب کشورها به ارائه سناریوهای

پی‌نوشت

۱. این مقاله از بخشی از طرح پژوهشی با عنوان "تهیه پیش نویس جدول تعهدات تجارت خدمات ایران در بخش خدمات تحقیق و توسعه" که در مدیریت مطالعات و پژوهش‌های WTO و ترتیبات تجاری بین‌الملل موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی انجام گرفته، استخراج شده است.

2. General Agreement on Trade in Services (GATS).
3. Cross-Border.
4. Consumption Abroad.
5. Commercial Presence.
6. Movement of Natural Persons.
7. WTO, 2002.

۸. سازمان جهانی تجارت، ۱۳۸۹.

9. Market Access.
10. National Treatment.
11. http://www.wto.org/english/tratop_e/serv_e/serv_commitments_e.htm.

۱۲. گروه نویسندگان، سازمان جهانی تجارت، ساختار، قواعد و موافقت‌نامه‌ها، تهران: شرکت چاپ و نشر بازرگانی، ص ۴۲۷، ۱۳۸۵.

منابع

سازمان جهانی تجارت، درآمدی بر موافقت‌نامه عمومی تجارت خدمات در سازمان جهانی تجارت، ترجمه: محمد حسن زارع، شرکت چاپ و نشر بازرگانی، تهران، ۱۳۸۹.

کمالی اردکانی، مسعود و میترا نصیری، تجارت خدمات در سازمان جهانی تجارت، شرکت چاپ و نشر بازرگانی، تهران، دی ۱۳۸۳.

گروه نویسندگان، سازمان جهانی تجارت: ساختار، قواعد و موافقت‌نامه‌ها، شرکت چاپ و نشر بازرگانی، تهران ۱۳۸۵.
<http://www.wto.org>.

WTO, the Legal Text, the Results of the Uruguay Round of Multilateral Trade Negotiations, WTO Secretariat, P.301, 2002.

WTO, the World Trade Organization: A Training Package, Geneva: WTO Publications, 1998.

توسعه یافته (به استثناء دو کشور کوچک سوییس و اتریش) و کشورهای در حال توسعه مهم نظیر چین، برزیل، کره جنوبی و مالزی در زیربخش‌های علوم طبیعی (کد ۸۵۱) و میان رشته‌ای (کد ۸۵۳) هیچگونه تعهد آزادسازی متقبل نشده‌اند. همچنین کشور بزرگ هندوستان نیز در سطح بسیار محدود در زیربخش علوم طبیعی (کد ۸۵۱) متعهد به آزادسازی تجاری شده است.

بنابراین با توجه به مطالب پیش‌گفته چهار سناریوی متفاوت فراروی تعهدات خاص ایران در بخش خدمات تحقیق و توسعه قرار خواهد داشت:

الف) در سناریو اول، عدم تعهد آزادسازی تجاری در خدمات تحقیق و توسعه (به مانند هفت کشور ملحق شده چین، اکوادور، مغولستان، پاناما، آلبانی، کامبوج، تونگا).

ب) در سناریو دوم، آزادسازی محدود بخش خدمات تحقیق و توسعه (مشابه کشورهای ملحق شده نپال، مقدونیه، ویتنام و لیتوانی).

ب) در سناریو سوم، آزادسازی بینابینی بخش خدمات تحقیق و توسعه (به مانند کشورهای ملحق شده لتونی، اردن و کپ‌پورد) د) در سناریو چهارم، آزادسازی نسبتاً کامل بخش خدمات تحقیق

و توسعه (به استثناء شیوه چهارم عرضه خدمات): مشابه یازده کشور عربستان سعودی، اوکراین، بلغارستان، قرقیزستان، استونی، گرجستان، عمان، کرواسی، مولداوی، تایوان و ارمنستان.

بنابراین با توجه به مطالب پیش‌گفته عدم قبول تعهد یا عدم رویکرد مثبت به آزادسازی تجاری در خدمات تحقیق و توسعه (به مانند کشور ملحق شده چین) برای ایران توصیه و تاکید می‌شود. با این وجود در صورت تاکید فرآیند مذاکرات بر آزادسازی بخش خدمات تحقیق و توسعه و اتخاذ رویکرد مثبت، سطح تعهد آزادسازی محدود (حداکثر ۲۵ درصد) مشابه کشورهای ملحق شده نپال، مقدونیه، ویتنام و لیتوانی پیشنهاد می‌شود.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی